

Богдан Бойчук

ЄВГЕН МАЛАНЮК І ЙОГО ДОБА

(До 70-річчя поета)

Розвиток сучасного мистецтва йшов двома головними дорогами: традиційною і модерністичною. Між цими основними шляхами існує багато менших стежок, які перетинають одну чи другу (а то й обидві) головні дороги. Цей основний поділ мистецьких прямувань не виняток, ані привілей виключно нашої доби, — він існував так довго, як довго живе в людині прагнення пізнати, відкрити невідоме і як довго живе в ній любов і прихильність до створеного, відомого, близького. Різниця хіба в тому, що модерністичні нуртування нашої доби далеко сильніші, домінуючі, і в той же час болючіші й більше спазматичні. Причиною цього є, мабуть, те, що людина не має віри в те, що наступні покоління поглиблять чи завершать почате нею сьогодні. Вона сама, і тільки вона, мусять шукати, знаходити і завершувати. Крім того, у підсвідомості, чи навіть у свідомості її, завжди присутнє почуття можливого духового спорожніння і почуття можливої зустрічі, в кожній годині, із смертю. Тож психічна настанова сучасної людини така, що вона кожного дня, кожної хвилини, свідомо того, що її творче існування, її творче життя дуже коротке. І цим можна частинно пояснити нервовість і поспіх наших творчих процесів. У цьому інтенсивному нуртуванні живуть побіч явища шпротилижних полюсів. У прозі, напри-

клад, побіч Сартра і Кам'ю, традиційних у чисто мистецькій царині (хоч дуже контроверсійних і модерних у філософській площині) — творять такі революційні новатори, як Кафка і Джойс. У драматургії — побіч О'Ніла чи Ануї, живуть Йонеско і Беккет, які в основах зрушили концепцію театру. В поезії співживуть Вільям Б. Єйтс чи Роберт Грейвс із Бретоном, Льоркою, Каммінгсом і Нерудою. Ці приклади можна було б продовжувати. Такі процеси причетні такою ж мірою (якщо не більше) до малярства, музики, балету та інших ділянок духового життя.

Аналізатори творчости Євгена Маланюка часто проводили аналогії з Бодлером чи Рільке. До цього частинно спонукав їх сам Маланюк, а частинно це було навіть виправдане, бо коріння творчости кожного поета проходить крізь багато нашарувань у ґрунт минулого. Ми хотіли б говорити про творчість Євгена Маланюка на тлі його схарактеризованої вище доби.

Поетичний шлях Маланюка не вливається і не йде навіть паралельно ні з традиційним, ні з модерністичним напрямками; він часто наближається, навіть перетинається то з одним, то з другим, — щоб опісля знов відійти і продовжувати окремо. Коли глянути поверхово, то творчість Маланюка легко зарахувати до традиційного, навіть клясицистичного напрямку, особливо тоді, коли поезію неправильно ототожнюється з версифікацією. Бо ж Маланюк строго дотримується правильної метричної системи віршування, строфіка його теж приблизно традиційна, такі ж музична інструментація, рими і т. д. Але, глянувши уважніше, бачимо, як майже в кожній строфі Маланюк розриває всякі встановлені норми. Навіть ритміка його міняється відповідно до вимоги кожної поезії, він уміє акумулювати потрібні ритмічні вольтажі, доводити до розряджень, щоб витворити ефект катаклізму, трагедії, болю. Це робить його ритміку гранчастою, твердою. Ще більше розриває Маланюк всякі норми своєю метафорою, своїми образами і тим *несхопним* ні в які формули, що є правдивою суттю поезії. Відчуття цього несхопного ми постараємось передати уривками творчости поета при нашій аналізі. В поетичній спадщині Маланюка багато розгалужень, але її можна розділити на три загальніші течії: першу ми назвали б симфонією історії, другу стежкою людини, третю стежкою до Творця. Усі ці течії співіснували в творчості поета від самого початку, тільки в певний час домінувала одна, відпихаючи інші

на периферії, щоб опісля, в інший відтинок часу, поступитись другій чи третій.

Симфонія історії

Читацькій публіці Маланюк відомий, як речник певних історіософічних процесів, як духовий форматор політичної психіки і почуття гідності сучасної української людини. Це тільки частинна правда. Це стосується найбільшого мірою до ранньої творчости поета, до тої історичної течії, яку Маланюк висловив з великою силою і напругою. Початок цієї симфонії сягає до початків нашого історичного буття, коли

... на древнім, на скитськїм, на кров'ю залитім просторі
Говорили могили...

і в „басаманах ріллі” лежала його „кривава Галілея”. А коли наступила доба Варязької бронзи, в хвилини нормальних відносин,

Мов на бандурі велетенськїй грає
Співучим вітром припонтійськїй степ.

і

Всміхаються молодицями хати.

Але доба рівноваги похитнулася, мов каміння жорстоко грядуть грядущі віки і

Знов на Богдановій дідизні
Історії свистять вітри,

Знов збурений Батурин, а на могилі Карла XII —

Де спить історія, як мощі,
Під порохом століть безсилих,
Зідхає українськїй вітер,

і ще раз летить каміння останніх десятиліть і років, і знов

Голодним вовком виє листопад,

і потяг з усіми надіями свободи народу

.... ридав: на захід... На захід... На захід...
І услід реготався схід,
Роззявляв закривавлену пащу.

І врешті на суцільному кладовищі 1933 р.

Поміж ребрами хат, по дорогах
 Диким зіллям здіймається степ
 І регочеться з неба і Бога.

Це дійсно, як могутні удари глухого Бетговена, І поет після всіх цих хуртовин звертається до своєї батьківщини:

Невже Тобі ще може снитися,
 Що вільна Ти колись була?

. . . . .
 Невже калюжею Росії
 Завмре твоя широчина . . .

І його доля тепер сидіти і вирізьблювати

----- німий життєпис
 На дикім камені століть.

Ми добирали уривки творчості Євгена Маланюка, щоб показати, як він змальовує та інтерпретує нашу історичну долю, і, головно, показати, якими чисто поетичними образами він розриває рамки класичної поезики. І якщо б ми пробували робити аналогію на тлі сучасної поезії, то в першу чергу насувається Езра Павнд. І аналогія ця не в мистецькій площині, бо Маланюк і Павнд досить далеко поетичні світи, — вона в площині історіософичній та в силі й напрузі вислову. Історичний засяг Езри Павнда далеко ширший від засягу Маланюка. Він охоплює Китай (з іншими азійськими країнами), стару Грецію, Рим, середньовіччя, включно з сучасними країнами (з їхніми політичними, культурними, релігійними, економічними проблемами). Засяг Маланюка обмежений його батьківщиною, і завдяки цьому він схопив явища глибше і прозоріше, Також як Павнд так і Маланюк не бояться вживати різких буденних висловів у своїй творчості. Ось у Павнда:

Damn it all! All this our south stinks peace,
 You whoreson dog, Papiols, come!

І в Маланюка:

----- А Росія,
 що догнива, як здохлий бронтозавр,
 І труп — горою — мертво бовваніє.

Але, щоб наглядно показати, як далеко Маланюк від Павнда поетично, наведемо декілька рядків Павнда:

Світляна шворка immaculata соняшна ливна непорочна „Sunt Lumina” сказав ірландець королеві Каролісові „OMNIA”

(пер. І. Костецького)

Стежка людини

За цією сильною і емоційно наснаженою симфонією історії мало хто запримітив Маланюка-лірика природи і лірика людини. Автора таких рядків, як

Під прозолоту повечір'я — прозоріш синь...

(з дуже вишуканою інструментацією п-р), або:

Літо росте й проростає крізь все —
суть коріння і пружаються віти.

чи:

Літо гусне, як мед. Бджоли з солодкій утомі.

З особливим теплом відноситься поет до осені, між ними якийсь глибший трансцендентий зв'язок:

Вже вересень в лункій блакиті тане,
Вже барганіє мантия садів...

. . . . .
Блакить осінню сонно точить
На мокру землю листопад.

. . . . .
Так рани зарубцьовуються. Так
Надходить осінь в повняві високій.

. . . . .
А встане день — осінній дощ заплаче
Над хвилями земної сусти.

Отак поступово осінь стає символом людської зрілості і духової повноти, коли людина, просвітлена лагідним теплом осінньої мудрости, спроможна вже бачити суєтність земної метушні. Оця градація від ліризму до інтелектуалізації явищ життя в символах нагадує до якоїсь міри творчий шлях Вільяма Батлера Єйтса, який, почавши лірикою (навіть сантиментальною), поступово дійшов до концепції „інтелектуального мистецтва”, яка близька також Євгеніві Маланюкові. Дуже багато спільності між Маланюком і Єйтсом також у мистецькій площині — в ритміці, строфіці, образності та концепції прозорості поезії. Коли вже мова про прозорість вислову, то Маланюк якоюсь частиною свого поетичного світу стикається з пізнішим світом Хуан Рамон Хіменеса, який теж прямував до ідеалу „чистої поезії”. Крім того, обом пое-

там спільне оспівування природи (якій Хіменес приписував космічну силу і символічну глибину) та оспівування людини. Треба відразу зазначити, що спільність між Хіменесом і Маланюком маленька; емоційність, динаміка, історизм (зовсім чужий Хіменесу) і сила Маланюка далекі від лагідної емоційності і граційності еспанця Хіменеса. Але Маланюк уміє також ніжно й тепло говорити про людину. Ось приклад такої ніжності, вигаптованої на тлі нашої традиції (мова тут про Лятуринську):

Ворожить про весну колишню,
Любов вціловує в слова
І випускає сокіл-пісню
З гаптованого рукава.

З такою ж мистецькою переконливістю висловлює Маланюк і трагедію людини; ось які родяться рядки, коли згадує померлу на сухоти матір:

Сухотами Синюху покарати б,
Щоб висохла і задушила верби
Неплідністю гарячого піску...

Переконливо вражають також вислови самотності людини в досить таки людному світі:

І самота — глуха жона,
Що доля повінчала з нею,
І дні, що їх перетина
Закурений каньйон Бродвею.

І навіть коли поет перекликається тепер з ранніми історіософічними збірками, з своєю молодістю, то це перегук ліричний і мистецьки досконаліший:

Кудлатий мох лісів, меандри рік,
Зелені плями між пшеничних лисин,
Картки осель між трасами доріг —
Стелися, мапо військова, стелися!

Стежка до Творця

Мотиви релігійності присутні в творчості Маланюка вже від першої збірки. Але в ранніх його поезіях ці мотиви вживалися більше, як символ, навіть як засіб, щоб посилити чи поглибити почуття минулих і сучасних історичних трагедій. Його Бог — це не лагідний християнський Бог любови, а грізний біблійний Єгова, це „космічний диригент”, що рішає, судить і карає за провини.

Пізніше релігійність Євгена Маланюка міняється, вона, в першу чергу, поширяється, стає щоденною долею людини навіть своєрідним колом переображень з земного буття до земного небуття:

Бо ті, що плугом тут орали переліг —
Віддали Богу дух, а тіло — цій землі!
І так із роду в рід триває тяг великий,
І нашою стає оця земля навіки.

Наша дідизна — це наше тіло і наша кров, це те одвічне велике земне причастя. Тепер релігійність у Маланюка поширюється і переходить навіть на явища природи:

Що на могилах зійде вбогих
Не ярий пурпур слав,
Лише молитвою до Бога —
Зелена пісня трав.

І ця частина світу Маланюка стикається одною стороною із світом Еудженіо Монтале. Стикається своєю релігійністю, стикається теж характером самої поезії, мистецькою сторінкою, — бо обидва поети використовували давні форми, обидва міняли ритміку (з тим, що поезія Монтале повільна і його більше турбувала проблема сутності і ніщоти в релігійному аспекті). Мабуть, вже ближчі мистецькі принципи Маланюка і Поля Валері. Поминувши те, що Валері цілковито відкинув усяке безсмертя, — його філософія руху (замість безсмертя) дуже близька принципів динамізму Є. Маланюка. Близькі Маланюкові теж валерівська „чистота і сила вислову”; тотожна в них теж настанова, що поезія — це сплав інтелекту і почуттів.

Крім поширення, релігійність поета теж поглиблюється:

Співа блакить крізь готику риштовань,
Дзвонить цемент крізь дужу плоть будов.
І все ж таки в началі було — Слово!
І все ж таки начальний дух — Любов!

Тут теж приходиться до гармонії між старозавітним і новозавітним світами:

І зло бушує, як повінь,
І зло поглинає світ...
Поможи мені лезом любови
Виконати заповіт.

Християнська любов у Маланюка переходить деяку реінкарнацію, стає лезом любови, — щоб таким чином сповняти ста-

розавітні заповіді, тобто, щоб з'єднати світи, які не єднаються так легко. Тепер метафізична лірика Маланюка дозріває до глибокої синтези, єднаючи одночасно інші мотиви його творчості:

Шкутильгатимуть роки — слизькава дорога.
Гуркотітиме вибухом проклятий вік.
Будеш бачити, як — без Природи і Бога —
Повертатиме в прах чоловік.

Тут єднається співець нашої вибухової (без віри в природу і Бога) доби, співець земної долі людини (тої слизькавої дороги) — із єдиною незаперечною людською правдою переходу людини в прах.

Підсумовуючи

Ми вибирали зразки з творчості Маланюка, щоб наочно показати, до якої міри він є поет нашої бурхливої доби, не тільки в політичному, але й у мистецькому аспекті. Вибрані тут метафори, образи й поетичні чи філософські концепції ніяк не вкладаються в схеми традиційної поезії, вони належать літературній епосі двадцятого століття. Ми теж намагалися показати того Маланюка, якого не всі помітили — лірика природи, лірика людини і метафізичного лірика. Цей новий Маланюк прийшов до нас досить пізно, десь в 40-50-х рр., починаючи від збірок „Влада” і „Проща”. І в нашій оцінці — це і є той найбільший Маланюк, який вмів вглибитись в явища природи, філософськи віддати сутність людини і її буття, проствітлити трансцендентність між земним і неземним буттям могутнім біблійним голосом.